

Olennaisen kokeneet

VASEMMISTOELIITIN JA OPISKELIJOIDEN NEUVOSTOLIITTO

Jotaarkka Pennasen romaania Pojan ja isän Moskova ja Pentti Straniuksen tietokirjaa Olemattoman kokeneet yhdistää kokemus Neuvostoliitosta. Essee kuvaa näiden kirjojen kautta suhdetta tähän itäiseen imperiumiin ja laajemmaltakin suhdettamme historiaan.

TEKSTI JOUKO AALTONEN KUVITUS JUULI MIETILÄ

LUIN SATTUMALTA PERÄKKÄIN kaksi kirjaa, joita yhdistää suhde Neuvostoliittoon. Ensimmäinen oli Jotaarkka Pennasen romaani *Pojan ja isän Moskova* (Kulttuurivihkot) ja toinen Pentti Straniuksen toimittama tietokirja *Olemattoman kokeneet* (Kirjokansi). Pennasen romaanin ytimessä on kokemus Neuvostoliiton kukoistuksen ajoilta, kun taas Straniuksen kirja kuvaa Neuvostovaltion pysähtyneisyyden vuosia suomalaisten opiskelijoiden näkökulmasta. Molemmat ovat kiehtovia tekstejä juuri tässä hetkessä ja maailmantilanteessa. Kirjat alkoivat keskustella keskenään.

SUOJASÄÄN MOSKOVA

Jotaarkka Pennasen romaani kuvaa päähenkilönsä kautta myös Suomen 1960–1970-lukujen radikalismia ja myöhempääkin taiteilijaelämää, mutta vaikuttavinta kirjassa on Neuvostoliiton mentaalisen maiseman havainnointi, jonka kirjoittaja tekee läheltä asioita seuranneena, mutta romaanikirjailijan oikeudella ja kyvyllä. Kirjaa on arvioitu kritiikeissä suhteellisen realistisena esityksenä, ovathan todelliset esikuvat selvillä jo esipuheesta lähtien. *Kansan Uutisten* kirjenvaihtajana Moskovassa 1957–1960 toiminut Jarno Pennanen on romaanin Atos, hänen vaimonsa Anja Vammelvuon Anna ja heidän lapsensa Jotaarkka Ale Perttula. Elvi Sinervo on Alma Äimä ja Mauri Ryömä Lauri Äimä. Heidän tyttärensä, Alen ikätoverit, esiintyvät kirjassa oikeilla etunimillä mutta väärällä sukunimellä. Kirjoittaja leikittelee henkilöllisyyksillä: kirjassa on paljon oikei-

Suomalaisesta sosialismista ja sen historiasta ei voi puhua ilman Neuvostoliittoa.

ta ihmisiä oikeilla nimillä, mutta myös keksittyjä henkilöitä.

Teoksen kuvaama maailma on fiktiivinen, mutta voi olla hyvin lähellä oikeaa. Kirja ei ole tieteellistä historian tutkimusta, mutta historian kirjoitusta kuitenkin. Historioitsija Jorma Kalelan mukaan niin tutkimus kuin fiktiiviset esitykset, kirjat ja elokuvat osallistuvat historiasta käytävään keskusteluun ja muovaavat käsitystämme menneestä. Jotaarkka Pennasen romaani on mitä tärkeintä historiankirjoitusta, ensinnäkin koska sen lähtökohdat ovat ilmeisen dokumentaariset ja toiseksi koska se tuo esiin suhteellisen vähän käsitellyn näkökulman, suomalaisen kommunistiälymystön kokemukset ja oman itsereflektion. Kirjoittaja vie meidät nyt lähes unohtuneeseen aikaan, jolloin Stalinin kuoleman jälkeen näytti siltä, että Neuvostoliitto voisi kehittyä avoimemmaksi, demokraattisemmaksi, tasa-arvoisemmaksi ja myös taloudellisesti vahvemmaksi. Yhdysvaltojen kiinnisaaminen suurvaltojen kisassa kansalaisten hyvinvoinnista ei näyttäytynyt tuolloin pelkkänä vitsinä. Se oli aika ennen brežnevilaista stagnaatiota ja eurokommunismia. Olisiko Moskovasta kuitenkin löytynyt toi-

vo maailman tulevaisuudelle?

Kirja on paitsi avainromaani myös aateromaani, jollaisia ei juuri ole viime vuosina ilmestynyt. Ollaan Tolstoin, Dostojevskin tai vaikkapa Arvid Järnefeltin ja Algot Untolan jäljillä. Aateromaaneissa on usein pitkiä pohdintoja aatteista ja ideologioista. Niin tässäkin. Mutta ne tuntuvat relevantteilta ja mahdollisilta, keskustelut sosialismista ja uudesta maailmasta sellaisilta, että niitä olisi voitu käydä.

Kirjan Perttulat uskovat sosialismiin: se näyttää päämäärältä, joka saavutetaan pian. Virheitä on tehty, mutta Pennasen kuvaaman kulttuurieliitin piirissä ollaan sitoutuneita sosialismin rakentamiseen ja ilmapiiri on optimistinen. Kirjailijan alter egosta, Ales-ta on tulossa ihanteellinen neuvostoihminen, tasa-arvoon, edistykseen ja parempaan maailmaan uskova kansalainen. Ale samastuu vahvasti kirjojen ja elokuvien neuvostosankareihin, ja vannoo juhlallisen valan liittyessään pioneereihin. Tämän kasvun, kehityksen tai aivopesun – näkökulmasta riippuen – Pennanen kuvaa aidon oloisesti pienen pojan havaintojen ja näkökulman kautta.

Rinnan Alen kasvun kanssa kasvava Atoksen epäily. Hän haluaisi uskoa sosialismin voittoon, muttei kokemansa, näkemänsä ja ymmärtämänsä pohjalta voi. Hänellä on lojalisuusdilemma. Toisaalta hän haluaa olla uskollinen Neuvostoliitolle, toisaalta hän on lehtimies, jonka pitäisi kertoa lukijoilleen maailmasta totuudenmukaisesti. Pitääkö raportoida lukijoille se, mitä kokee ja näkee, se mitä odotetaan vai jotakin muuta? Atos on kuin Hamlet, perimmäisten kysymysten äärellä pohtimassa, mitä pitää tehdä vai pitääkö tehdä mitään. Hamletin tavoin Atos kärsii ja tuskailee. Ollako kommunisti vai eikö olla? Hamletin teema tulee esille myöhemmin romaanissa pojan, Alen, työuran kautta.

PYSÄHTYNEISYYDEN NÄKIJÄT JA KOKIJAT

Kun Pennanen vie lukijansa Neuvostovaltion kukkeimman kukoistuksen kauteen, on Pentti Straniuksen kirja aikamatka valtion ja ideologian hitaan nuhraantumisen vuosikymmenille. Opiskelijat ovat kokemusasiatuntijoita, joiden arki kuvataan enimmäkseen harmaana. Mutta nuoruuteen kuuluu myös ystävyysuhteita, rakastumisia, avioliittoja ja lapsia. Ei se kokijoista erityisen pysähtynyttä ollut, ainakaan suhteessa omaan elämään. Muistaa kannattaa, että koko aikakauden nimittäminen pysäh-

tyneisyyden ajaksi oli Leonid Brežnevin seuraajan Mihail Gorbatšovin poliittinen irtioto menneestä, vaikka termi onkin kuvaava.

Straniuksen toimittama tietokirja on dokumentaarinen esitys, mutta välillä sitä lukee kuin moniäänistä sukupolvitarinaa. Kirja on epätasainen, karhea, se on syönyt sisäänsä muisteluita, haastatteluita ja joitakin analyttisempiä pohdintoja. Se on vähän kiireellä toimitettu lukuisten lyöntivirheiden määräästä päätellen, mutta on sillä ansionsa. Se avaa ikkunan suhteellisen tuntemattomaan historiaan, Neuvostoliiton

oppilaitoksissa opiskelleiden kokemuksiin ja arkeen. 1950-luvun lopulta 1990-luvun alkuun maassa opiskeli 5 000–6 000 suomalaista. Sinne pääsi ainakin opetusministeriön opiskelijavaihdon, Suomi-Neuvostoliitto-seuran, Suomen kommunistisen puolueen ja Sosialistisen Opiskelijaliiton kautta. Kirjassa on mukana 20 muistelijaa, joiden syntymävuodet ajoittuvat välille 1949–1967.

Oppiaineina oli Venäjän kielen ja kulttuurin lisäksi muun muassa matematiikka, biologia, historia ja taideaineet. Suomalai-

Usein taiteessa, historiantutkimuksessa kuin elämässäkin väärässä olleet ihmiset ovat paljon kiinnostavampia kuin oikeassa olleet, varsinkaan jälkikäteen oikeassa olleet.

sia lääkäreitä valmistui pelkästään Lenin-gradista 1970–80-luvuilla yli sata. Eikä kyse ollut vain yliopistoista, instituuteista ja korkeakouluista, suomalaisia riitti myös ammattiopistoihin ja muihin oppilaitoksiin. Opinnot saattoivat kestää 5–7 vuotta – ”elinkautisen” kuten opiskelijat itse sitä ironisesti kutsuivat – ja siinä ajassa ehti havainnoida ja ymmärtää yhtä ja toista sosialistisen imperiumin arjesta.

Molemmissa kirjoissa Neuvostoliitto edustaa pienen ja köyhän Suomen kansalaisille suurta maailmaa. Ale saapuu maahan, jossa televisio on jo arkipäivää, jossa metro kulkee ja pilvenpiirtäjät kurkottavat taivaalle – hän jopa asuu sellaisessa. Vastaavia kokemuksia on 1970-luvun opiskelijoilla. Esimerkiksi Vaasasta kotoisin oleva kivityömiehen tytär Kirsi Viljaala pääsee käymään elämässään ensimmäisen kerran kosmetologilla Leningradissa. Neuvostoliitto edustaa myös kansainvälisyyttä. Se – kuten sitä edeltänyt ja seurannut Venäjä – itsessään oli monikansallinen imperiumi. Lisäksi opiskelijoita oli paitsi eri puolilta Neuvostoliittoa, myös Itä-Euroopasta, Vietnamista, Kuubasta, Mongoliasta, Länsi-Saksasta, Japanista ja Kreikasta.

Perttulan (Pennasen) perhe lähti 1950-luvun lopun Neuvostoliittoon katsomaan, miten sosialismia rakennetaan ja kertomaan siitä suomalaisille. Miksi sitten Straniuksen kirjan opiskelijat lähtivät Neuvostoliittoon 1970-luvulla?

Nuoruuteen liittyvän suuren maailman kaipuun lisäksi Stranius nostaa kaksi syytä: talouden ja ideologian. Lähtijöiden joukko vertautuu 1930-luvun loikkariaaltoon, heitä hän motivoi rinnan 1930-lama ja ideologia. Opintotukijärjestelmä lainoineen syntyi 1972, mutta sen jälkeenkin työläisperheissä velanottoa tai ylipäättään pitkää koulutusta ei välttämättä arvostettu. Opiskelu

Neuvostoliitossa oli ilmaista ja opiskelijan saama stipendi paikallisen mittapuun mukaan runsas.

Jos *Olemattoman kokeneet* olisi tutkimus, siinä pohdittaisiin kirjan 20 kokemusasiantuntijan tilastollista edustavuutta suhteessa koko Neuvostoliitossa opiskelleiden joukkoon. Silmiinpistävää on, että peräti 14:llä oli työväenluokkainen tai muuten alemman tulotason koti. Vanhemmat olivat pienviljelijöitä, kirvesmiehiä, siivoojia, metsureita ja karjakoita. Keskiluokkainen tausta oli vain kuudella, ja heidänkin joukossaan oli vähävaraisia koteja, kuten konkurssin tehnyt kauppias.

Entä ideologia? Stranius kirjoittaa eräänlaisesta ”korpikommunismista” lainausmerkeissä, eikä lainkaan perusteetta. Vasemmistolainen, sosialistinen tai kommunistinen kotitauasta oli usein yhdistävä tekijä, mutta ei aina. 14:llä oli suora kytkeä SKP:n tai SKDL:n järjestöihin, jotkut vanhemmat olivat rivijäseniä, toiset erilaisissa luottamustehtävissä. Puolueen eliittiin kuuluvia ei joukossa ollut.

Monella lähtijällä oli taustaa 1970-luvun opiskelija- tai muussa vasemmistolaisessa liikkeessä. Lähtijöiden asemista erilaisissa järjestöissä voi päätellä, että vähintään viisi on ollut aktiiveja vähemmistökommunisteja, taistolaisia, todennäköisesti vielä paljon suurempi joukko. Stranius itse kokee taistolaisuutensa olleen jatkoa 1960-luvun radikalismille kutsuen sitä sinisilmäisyydeksi: ”Oli mahtavaa tiedostaa luokka-asemansa, samastua työväenluokkaan ja unelmoida vallankumouksesta.” Stranius oli perustamassa suomalaisopiskelijoille vähemmistöläistä Moskovan Akateemista Sosialistiseuraa (MASS) ja myöhemmin myös Leningradin Akateemista Sosialistiseuraa (LASS).

Vasemmiston sisällä oli kilpailua opiskelupaikoista, yleensä ne menivät SKP:n ja

SKDL:n edustajille. Jukka Tapio Kim kertoo olleensa Turussa ensimmäinen sosialidemokraatti, joka haki ja pääsi opiskelemaan Neuvostoliittoon. Häntä kiusattiin demariutensa tähden.

Onko sattumaa, että suurimmat tämän kirjan opiskelijoiden ikäluokat ovat myös niitä, jotka lähtivät innokkaimmin mukaan nuortaistolaiseen liikkeeseen? Onko Neuvostoliittoon lähdöllä ideologinen yhteys 1970-luvun alun nuortaistolaisuuden nousuun? Vai olisiko opiskelu Neuvostoliitossa ollut isossa kuvassa peräti osa taistolaisliikkehdintää?

IDEOLOGIAN KANTAJAT

Kamppailua kommunismin linjasta käytiin myös Pennasen kuvaaman poliittisen suojasään aikana. Syntyi paljon uutta ja avointa taidetta, mutta rajat tulivat vastaan, kun Nobelin kirjallisuuspalkinto myönnettiin 1958 Boris Pasternakille vallankumousta ja sen jälkeistä sisällissotaa kuvaavasta *Tohtori Živagosta*. Puolue ja virallinen Neuvostoliitto hyökkäsivät Pasternakia vastaan. Alen pioneeriosastokin ottaa tiukasti kantaa, ja Ale pitää kirjaa muiden tavoin Neuvostoliiton häpäisynä. Atoksen pitäisi kirjoittaa teoksesta ja siitä käytävästä keskustelusta suomalaisille lukijoille, mutta se ei ole helppoa. Mitä kirjoittaa ja miten, niin ettei se koidu poliittisen vastustajan hyödyksi? Kirjasta oli tullut osa kylmän sodan maailman ideologista kamppailua.

Puoluetta, taiteilijapiirejä ja Perttulan perhettä raastava kiista kiteytyy siihen, kuvaako Pasternakin romaani sosialismin rakentamisen alkuvaiheita ”olemuksellisesti” oikein, onko se ”edustava”. Vai onko kyse kokonaan jostakin muusta, esimerkiksi ihmiskohtaloista historian suuren pyörän jauhettavina? Totalitaarisen valtion virallinen taidesuunta sosialistinen realismi näki tai-

Monelle opiskelu Neuvostoliitossa edusti kansainvälisyyttä, ei umpioitunutta pakkovaltaa ja byrokratiaa.

teen tehtävän normatiivisena ja kasvattavana, paino ehkä enemmän sanalla sosialismi kuin realismi. Atos korostaa kirjan ansioita, sen kuva on vain yksi näkökulma sosialismiin, Anna on paljon tiukempi ja ohjelmallisempi. Kun *Tohtori Živago* on epäilemättä historiankirjoitusta ja kun se haastaa Neuvostoliitossa hallinnutta saagaa vallankumouksesta ja sisällissodasta, vallanpitäjien oli syytäkin olla huolissaan.

Aateromaanin taakka on helposti se, että henkilöt kantavat ideologioita. Tämä on Pennasen kirjan voima ja heikkous. Ehkä teosta voi arvioida samoilla kriteereillä kuin millä fiktiiviset Anna ja Atos keskustelevalt *Tohtori Živagosta*. Pennasen kirjassa on eloisia, uskottavia ideologiaa käsitteleviä keskusteluja, – joka ei ole helppo rasti – mutta joskus henkilöiden edustavuus syö uskotavuuden. Romaanissa kuvataan myös Suomen 1960-luvun keskustelevalt ilmapiirin muutosta 1970-luvun tiukempaan taistolaisuuteen, jonka dogmaattisuutta on liioiteltu paikoin lähes satiiriksi. Esimerkiksi päähenkilön taistolainen tyttöystävä Birre Bogård kertoo taistolaispariskunnasta, joka lukee Leniniä ennen ja jälkeen rakastelun, pojan mielestä rakastelu on revisionistista ja ainoa oikea tapa harrastaa seksiä on todelliselle marxilaiselle masturboiminen. Birre ei voi elää revisionistin kanssa, ja Alen on valittava puolensa. Suhde päättyy. Ale pitää taistolaisten ajatuksia lapsellisenä ja asettuu niiden yläpuolelle. Näin tekee myös kirjailija, päinvastoin kuin kuvatesaan alter egonsa kokemuksiä lapsena Moskovassa. Ilmassa on jälkiviisauden katkua.

Kirjan isälle, vanhalle Atokselle nuorten tiukka kommunismi on taas uusi pettymys. Hän saa sydänkohtauksen kiivaimman taistolaiskauden aikana 1975, kun nuoret keskustelevalt hänen kanssaan Neuvostoliitosta. Dramaattinen kohtaaminen on fiktiota, oikea Jarno Pennanen oli kuollut jo 1969, ennen kuin

koko termiä taistolainen oli otettu käyttöön.

Ainakin osa lukijoista vertailee romaanin henkilöitä esikuviansa. Millainen siten oli tosielämän Jarno Pennanen? Ehkäpä paljon ristiriitaisempi ja impulsiivisempi kuin romaanin Atos, jonka filosofiset pohdinnat on hyvin jäsennetty, todentuntuisia ja uskottavia. Jarno Pennanen oli keskustelija, lehtimies ja etsijä, joka haki aatteellista kotiaan. Hän liittyi SKP:hen jo maanalaisella kaudella 1930-luvulla ja vieraili Neuvostoliitossakin. Puolueesta hänet erotettiin, kun hän tuomitsi talvisodassa Neuvostoliiton hyökkäyksen. Hän piti itseään kommunistina ja sosialistina, häntä pidettiin sosiaalidemokraattina, revisionistina ja ehtipä hän hakea 1940-luvulla suomalaisen fasistipuolueen jäsenyyttäkin.

Suhde Neuvostoliittoon oli ongelmallinen, kuten monelle muullekin suomalaiselle kommunistille ja sosialistille. Ja tätähän Pennasen teos kuvaa erinomaisesti. Jarno Pennanen julkaisi kirjeenvaihtajavuosiensa jälkeen *Tilanne*-lehteä, joka pyrki avaamaan laajempaa keskustelua sosialismista. Kirjassa Birre epäilee Atoksen saaneen tukea CIA:lta, ja välikäsien kautta rahaa todella päätyikin Jarno Pennasen lehdelle. Sitä rahoitti salaisesti ainakin oikeiston Suomalaisen yhteiskunnan tuki. Oikeiston pyrkimyksenä oli lisätä hajaannusta Suomen kommunistisessa puolueessa, ja siinä onnistuttiinkin aika hyvin, ei vähiten siksi että sisäinen ideologinen ristiriita oli sisäänrakennettu suomalaiseen sosialismiin ja kommunismiin jo vuodesta 1918 alkaen.

ARKI JA KONTROLLI

Olemattoman kokeneissa Pennasen 1950-luvun optimismi ja avautumisen lupaus on muuttunut 1970-luvun pysähtyneisyydeksi. Stranius kutsuu opiskelijoiden kohtaamaa yhteiskunnallisen olemisen tapaa neuvostotoiseudeksi ja ”hallituksi skitsofreniaksi”. Julkinen puhe

ja tosiasiallinen ajattelu ja käytös erkaantuivat toisistaan. Straniuksen mukaan Neuvostoliitto oli monien todellisuuksien maa, jossa arki oli selviytymistä, sosiaalisuutta, yhteisöllisyyttä ja erilaisuuden sietokykyä. Kun tämän kaksoisolemisen oppi, niin neuvostokansalaisen elämä saattoi olla hyvin rauhallista, turvallista ja ennakoitavaa.

Neuvostoliitto oli myös kontrolliyhteiskunta, jossa ulkomaalaisiakin tarkkailtiin. Pennasen kirjassa viitataan usein siihen, että keskusteluja salakuunneltiin. Atoksen keskusteluista, epäilyistä ja sanomisista raportoitiin ylemmäs, eikä hänen kirjeenvaihtajan pestiään enää uusittu, vaikka hän olisi halunnut jatkaa. Tämä kuvaus on ilmeisen todenmukainen.

Pennasen Atos sai toki tuntea KGB:n tarkkailu- ja valvontamekanismit, mutta 1970-luvun opiskelijoiden kanssa puulaaki ei ollut ainakaan suoraan tekemisissä. Joitakin yksittäisiä kohtaamisia oli. Kirsti Vikki kertoo, että Leningradissa yliopiston vuosikurssin Komsomol-vanhin raportoi hänestä KGB:lle. Näin varmaan oli useimpien kohdalla, mutta kyse lienee ollut enemmänkin rutiinista. Valvonnasta huolimatta reaaliosialismia kritisoitiin, ja toisinajattelijoita alkoi ilmaantua. Olisiko mahtavalle tiedustelukoneistolle käynyt vähän samalla tavalla kuin neuvostoyhteiskunnalle muutenkin, olisiko se rapautunut? Näin ainakin Stranius uumoilee. Hän pitää 1970-luvun valvontaa teknisesti ja muutenkin surkeana, laajaa ilmiantoverkostoa ei hänen kokemuksensa mukaan enää ollut. Vakoilu ja tarkkailukin oli tehokasta, niin kuin muukin neuvostoyhteiskunta noina vuosina. Straniusta ei kukaan yrittänyt värvätä. Hän miettii, onko hänestä mappia KGB:n arkistoissa. Luultavasti ei tai ainakin se on ohut. Hän pitää itseään vaatimattomasti ”hyödyttömänä idioottina”.

Neuvostoliitossa opiskelleet näkivät aina-

Neuvostoliitosta ja Venäjästä on tullut taas – aivan aiheellisesti – historian pahis.

kin omien kertomustensa mukaan selkeästi neuvostoyhteiskunnan ”olemuksen”, ris-tiriidan suhteessa viralliseen retoriikkaan. ”Neuvostoliitto oli äärimmäisen konservatiivinen, soviniistinen ja rasistinen yhteiskunta”, summaa Hanna Koppelomäki kokemuk-sensa. Vaikka jättiläisvaltion romahduksen ennusmerkit näkyivät arjessa, jonkinastei-nen yllätys, sokki ja pettymyksen se tuntuu olleen kirjoittajille ja haastateltaville.

NEUVOSTOLIITON PETTÄMÄT

Näissä kahdessa kirjassa ovat läsnä kaksi suomalaisessa historiakulttuurissa parai-kaa läsnä olevaa ja uudelleenkirjoittami-sen kohteena olevaa historiallista ilmiötä: Neuvostoliitto-Venäjä ja suomalaisten oma suhde tähän imperiumiin. Venäjän aggres-siivinen laajentumispolitiikka ja hyökkäys Ukrainaan on aiheuttanut tämän.

Ukrainan sota on läsnä molemmissa kir-joiissa. Pennasella se näkyy siten, että Ukrai-nan ja Krimin osuus korostuu. Atokselle jär-jestetään matkoja eri puolille Neuvostoliittoa, myös Krimille. Holodomor ja Krimin tataari-en kohtalo nostetaan esimerkeiksi siitä, mi-ten kansoille saattoi käydä Neuvostoliitossa. Se on myös esimerkki kielletystä keskustelun aiheesta. Straniuksen kirjassa moni nostaa esiin suoraan hyökkäyksen Ukrainaan ja sen aiheuttaman surun ja pettymyksen. Useampi-kin kohtaa sotauutisissa tuttuja paikannimiä.

Suomalaisesta sosialismista ja sen histo-riasta ei voi puhua ilman Neuvostoliittoa. Se on ollut olennainen suomalaisen sosia-lismin ja kommunismin itseymmärryksel-le tai sen puutteelle. Neuvostoliiton pelkkä olemassaolo on luonut toivon ja mahdolli-suuden mielikuvaa monelle kommunisti-polvelle. Myöhemmin se on ollut taakka ja lopulta myös selitys. Koska Neuvostoliitto. Koska suomettuminen. Koska taistolaiset. Neuvostoliitto on rumasti hiertävä kivi suo-malaisen sosialismin kengässä.

Tarina on tavallaan versio renessanssiaan elävästä Suomen kansallisesta Venäjä-kerto-muksesta: ryssä pettää aina on valtio sitten imperialistinen tsaarin Venäjä, tasa-arvon, sosialismin ja rauhan nimiin vilpillisesti van-nova Neuvostoliitto tai Putinin nationalis-tinen diktatuuri. Imperialistisen ja autori-taarisen suurvallan näkökulmasta kyse on tietysti ollut koko ajan asiallisista hommis-ta, valtion yhtenäisyydestä ja kansalaisten pitämisessä kurissa, ja hyvä strategia siihen on laajeneminen tai ainakin siitä puhumi-nen kansainvälisen oikeuden pelisäännöis-tä välittämättä. Mutta ei kai se mitenkään ylihistoriallista, mytologista ja vääjäämät-tömän ikuista ole – vai onko?

Neuvostoliitosta ja Venäjästä on tullut taas – aivan aiheellisesti – historian pahis. Ukrainan sodan myötä Venäjän arviointi on kääntynyt uuteen asentoon, ja ilmassa on paljon jälkiviisautta, jolta ei ainakaan Pen-nasen ansiokas kirja vältty. Loogisesti Neu-vostoliiton jouduttua historian sylkykup-piin on sinne joutunut myös taistolaisuus, jonka maine historian arvostuspörssissä on entisestään laskenut. Entiset taistolaisetkin sylkevät omaan kuppiinsa, välillä jopa eh-dottomuudella, joka muistuttaa tiukimpien taistolaisaikojen dogmaattisuutta. Maailma nähdään taas kerran mustavalkoisena. Tais-tolaisuuden selittäminen pääasiassa ulkoa-päin johdettuna viidentenä kolonnana on poliittisten liikkeiden oman dynamiikan ja suomalaisen yhteiskunnan ja historian ym-märtämättömyyttä.

2020-luvun perspektiivissä kommunisti Jarno Pennanen oli varmasti monessa asiassa väärässä, kuten olivat 1970-luvun taistolaisetkin. Usein niin taiteessa, histo-riantutkimuksessa kuin elämässäkin väärässä olleet ihmiset ovat paljon kiinnos-tavampia kuin oikeassa olleet, varsinkaan jälkikäteen oikeassa olleet. Lukekaa vaikka Tolstoita ja Dostojevskia. Ihmisen perus-

oikeus on olla väärässä, mutta velvollisuus tarvittaessa myös ymmärtää se. Hyvä kir-jailija tai tutkija vie meidät toiseen aikaan ja auttaa meitä ymmärtämään, miten ihmi-set toisessa ajassa ovat toimineet ja miksi. Ja sitä nämä kaksi kirjaa tekevät.

Straniuksen kirja ei ole tutkimus vaan tie-tokirja. Se liittyy muistitiedon keruuhankkee-seen, jota toteuttavat Venäjällä ja Neuvostoli-tossa opiskelleiden yhdistys ja Kansan Arkisto. Tämä aineisto tulee tarjoamaan herkullisen pohjan akateemiselle tutkimukselle. Ylipää-tään paljon on vielä tutkimatta. Esimerkiksi taistolaisuuden reflektiossa ollaan nyt vaihees-sa, jossa liikkeessä mukana olleet kirjoittavat kriittisiä muistelmia omasta toiminnastaan. Se on tarpeellista, mutta toivottavasti myös nuo-remman polven tutkijat tarttuvat aihepiiriin ja tarkastelevat sitä laajemmin ja kriittisemmin, ilman tarvetta henkilökohtaiseen tilintekoon.

Straniuksen kirjan nimi *Olemattoman ko-keneet* on oireellinen. Kirjoittaja perustelee sitä sillä, että Neuvostoliitto on kadonnut ja kirjan kertojina ovat ”Neuvostoliitossa, nyt jo tuossa kadonneessa, tiettyssä mie-lessä olemattomaksi muuttuneessa todel-lisuudessa opiskelleet ja eläneet osallistu-jat”. Nimi on kokemusta vähättelevä, ei kai historia – on se sitten tutkimusta tai muuta historiankirjoitusta – ole olematonta. Mutta se kuvaa julkaisuajankohdan henkeä. Mo-lemmat kirjat ovat tärkeitä, ne tuovat sä-vyjä historiaan ja auttavat ymmärtämään menneestä. Ehkä Straniuksen kirjan nimi – kuten Pennasenkin – voisi olla Olennai-sen kokeneet. □

Kirjallisuus

Jotaarkka Pennanen: Pojan ja isän Moskova. Kulttuurivihkot 2024.

Pentti Stranius (toim.): Olemattoman kokeneet: Muistelmia suomalaisopiskelijoiden Neuvosto-liitto-vuosilta. Kirjokansi 2024.